

Memo

datum vrijgave	beschrijving revisie	goedkeuring	vrijgave
17-03-2020	Definitief	R. Vriends	W.A. Matla

memonummer	2	
datum	11 maart 2020	
aan	J. van Mook	Waterschap De Dommel
van	Koen Wilmer, Peter Verhoeven, Rob Vriends	Antea Group
project	Projectplan waterwet Hoogeindse beek, ws De Dommel	
projectnr.	0455688.100	
betreft	Cultuurhistorische analyse effecten beekherstel Hoogeindsche Beek	

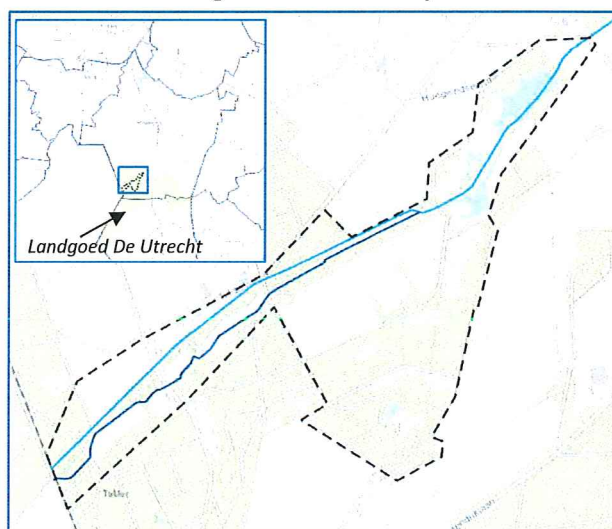
1 Aanleiding

Het Waterschap De Dommel is voornemens om de Hoogeindsche Beek te herstellen en verschillende maatregelen uit te voeren ter verbetering van de waterhuishouding. Het beekdal van de Hoogeindsche beek is door kanalisatie van de waterlopen en ontwatering van de omliggende landbouwpercelen sterk verdroogd. De opgave is om de verdroging van het beekdal tegen te gaan en juiste hydrologische randvoorwaarden te creëren voor de natte natuurdoelen. Streven is om het oude karakter van de beek terug te brengen door de oorspronkelijke loop te herstellen. In deze analyse wordt nagegaan of cultuurhistorische waarden aanwezig zijn in en rond het projectgebied, of deze waarden aangetast worden door de ontwikkeling en of en hoe deze waarden kunnen worden ingepast en/of versterkt in de ruimtelijke ontwikkeling.

2 Beschrijving project en omgeving

De Hoogeindsche beek komt ten zuiden van Esbeek via de Belgische grens Nederland binnen. Het projectgebied is gelegen in het zuiden van gemeente Hilvarenbeek. Het plan betreft 1,8 km beekherstel (tot het ven de Broekeling) en het inrichten en creëren van de juiste hydrologische randvoorwaarden voor 65 ha natte natuurparel. Het projectgebied ligt rond de te hermeanderen beek. De gronden aan weerszijden van de beek bestaan uit gras- en akkerland, bos- en natuurgebied en vennen. Op afbeelding 1 is het projectgebied gemarkeerd met een stippellijn weergegeven. In blauw is de huidige loop weergegeven en in donkerblauw de beek in de toekomstige situatie.

Het projectgebied ligt in landgoed 'De Utrecht'. Het landgoed is vanaf 1899 ontstaan door ontginning van de heidevelden door de toenmalige Levensverzekering Maatschappij De Utrecht, waaraan het landgoed zijn naam te danken heeft. In de huidige situatie is het landgoed nog steeds in eigendom van de verzekeraar ASR. Het landgoed is 2500 ha. groot en bestaat uit 1600 ha. bos, 200 ha. natuurterrein en 600 ha. landbouwgrond. Daarnaast heeft 100 ha. een woon- en recreatiefunctie.

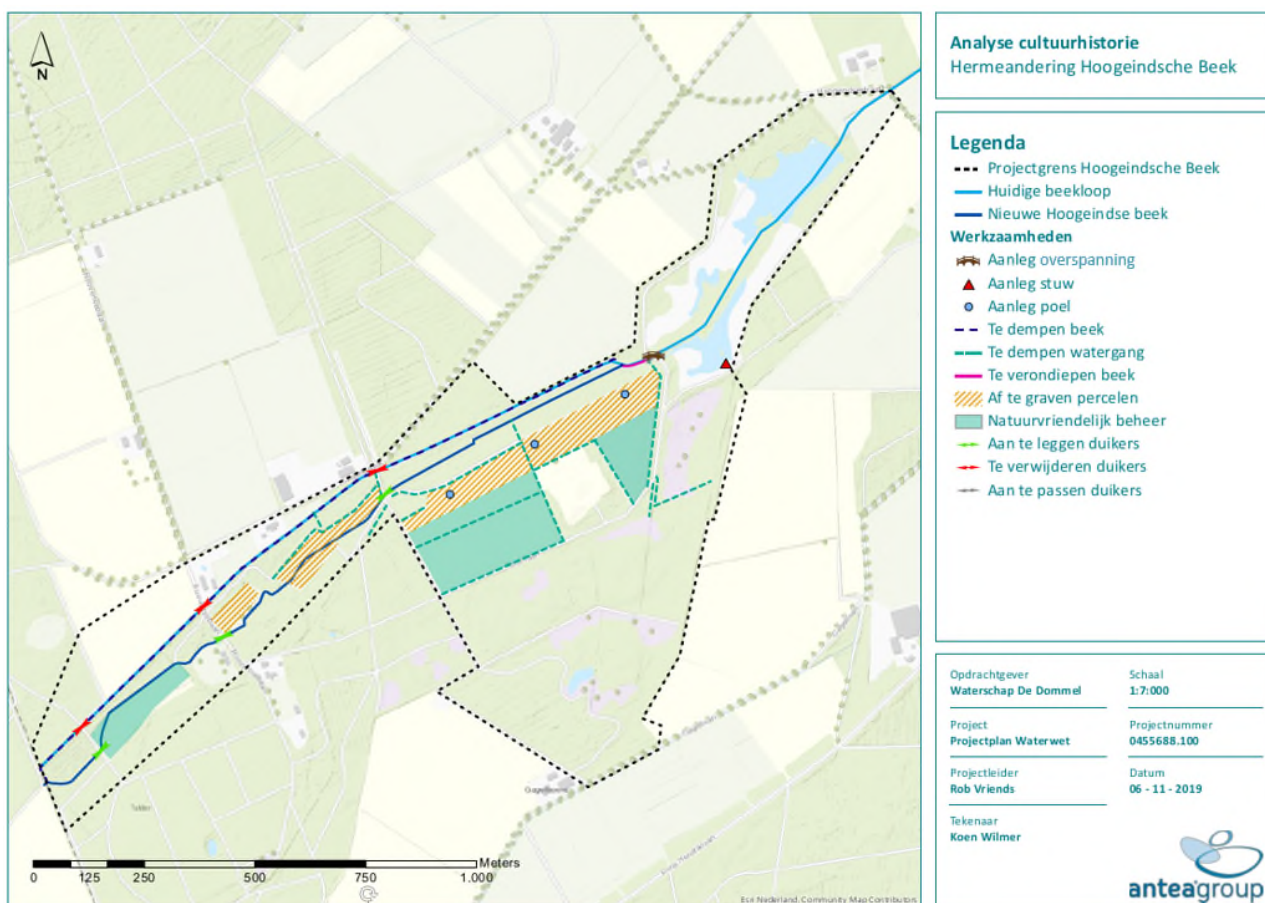

Afbeelding 1: Projectgebied Beekherstel Hoogeindsche Beek

In de Handreiking Ontwikkeling Waterlopen (HOW), opgesteld door de Brabantse en Limburgse waterschappen en de provincie Limburg en Brabant, zijn streefbeelden opgenomen voor de verschillende Kaderrichtlijn Water (KRW) doelen. Het streefbeeld vanuit de KRW is een type R3 beek. In de HOW wordt een R3 beek beschreven als een temporaire bovenloop met stroming, die in zomers twee tot drie maanden droogvalt.

De (waterstaatkundige) werkzaamheden die in het kader van onderhavig project uitgevoerd worden zijn:

1. Herstellen oorspronkelijke beekloop;
2. Aanbrengen overspanning;
3. Dempen van (een deel van) de huidige loop;
4. Dempen van watergangen;
5. Vervangen en verwijderen van duikers;
6. Realiseren van een brug;
7. Plaatsen van een nieuwe stuw.

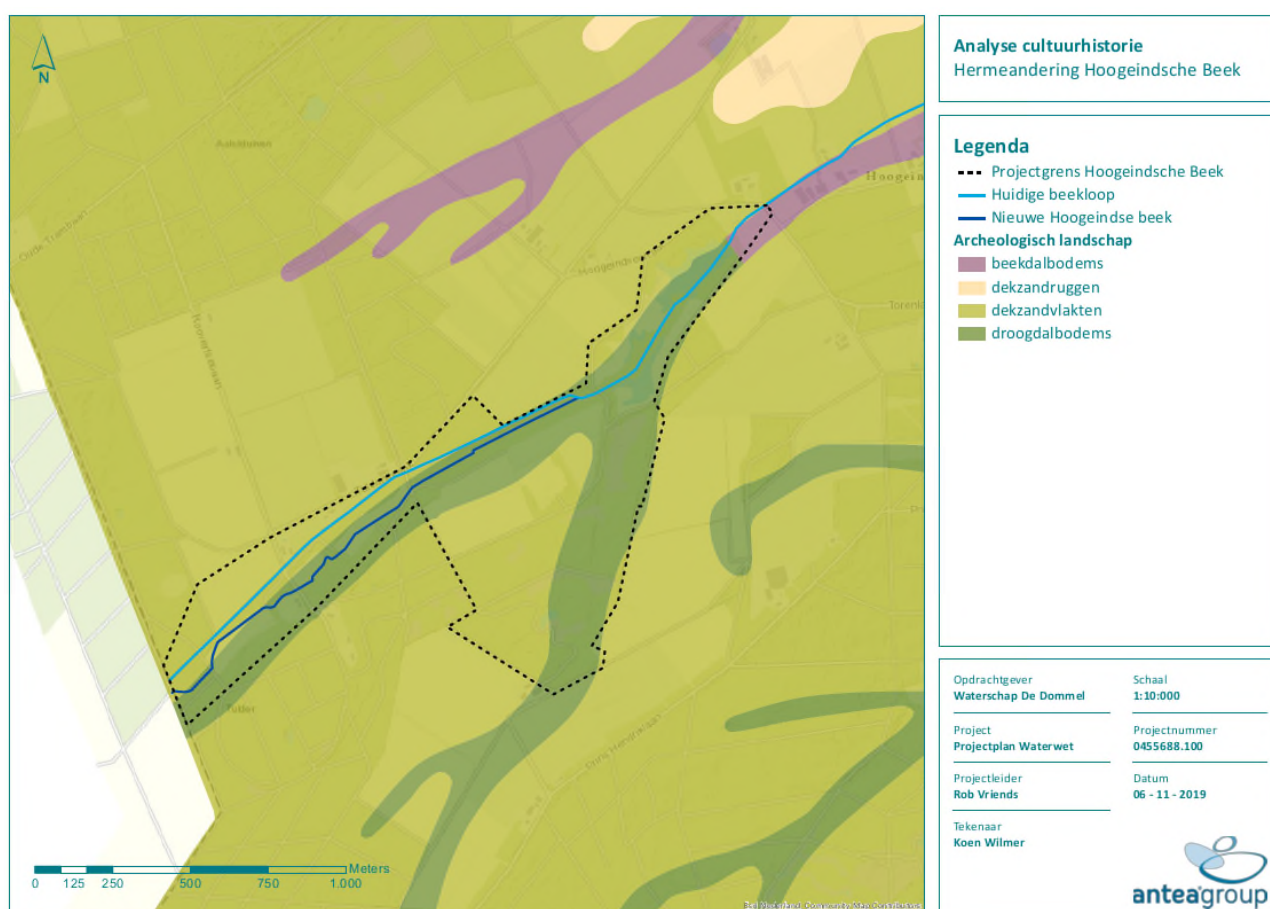
Afbeelding 2: Werkzaamheden Beekherstel Hoogeindsche Beek

Nast de beek wordt er in het projectgebied natuur gerealiseerd in het kader van het Natuur Netwerk Brabant. De voormalige landbouwenclaves worden omgevormd tot drie verschillende ambitietypen: kruiden- en faunarijck grasland, vochtig hooiland en nat schraalland. Enkele percelen dienen hiervoor afgeplagd te worden. Tevens worden 3 poelen aangebracht, om een geschikte voortplantingsplek te realiseren voor de voorkomende amfibieën (kikkers en salamanders). Op afbeelding 2 zijn de werkzaamheden weergegeven.

3 Historische situatie

Het gevarieerde landschap van de gemeente Hilvarenbeek met droge en natte gebieden bood de bewoners in het verleden een breed scala aan bestaans- en vestigingsmogelijkheden. De eerste mensen vestigden zich op de hogere delen in het landschap, zoals op de dekzandruggen. Later ging men wonen op de rand van het beekdal (tussen de hoger gelegen akkers (dekzandvlakten) en het natte beekdal (de weiden). Binnen de gemeente zijn vondsten bekend vanaf de steentijd (laat-paleolithicum en mesolithicum). De vondsten uit de steentijd duiden vaak op een tijdelijk kamp dat seizoensmatig bewoond werd. Vanaf het neolithicum ging de mens zich steeds meer toeleveren op het verbouwen van voedsel en het houden van vee. Hoger gelegen gebieden kenden een toenemende bevolkingsdichtheid en zijn vaak voortdurend bewoond geweest tot in de Romeinse tijd. De bevolkingsdichtheid nam aan het einde van de Romeinse tijd sterk af, waarna deze vervolgens vanaf circa 800 na Chr. (middeleeuwen) weer toenam.

Door de toenemende bevolking in de middeleeuwen veranderde het landschap en werd het in cultuur gebracht. Bos werd gekapt en veen werd ontgonnen. Door begrazing met schapen kreeg het potentieel aan natuurlijke vegetatie geen groeikans meer en ontstonden heidevelden. De betere gronden werd gebruikt als landbouwgrond, en de beekdalen om in de zomer het vee te laten grazen en als hooiland. Op afbeelding 3 worden de dekzandruggen en beekdalen ten opzichte van het projectgebied weergegeven.

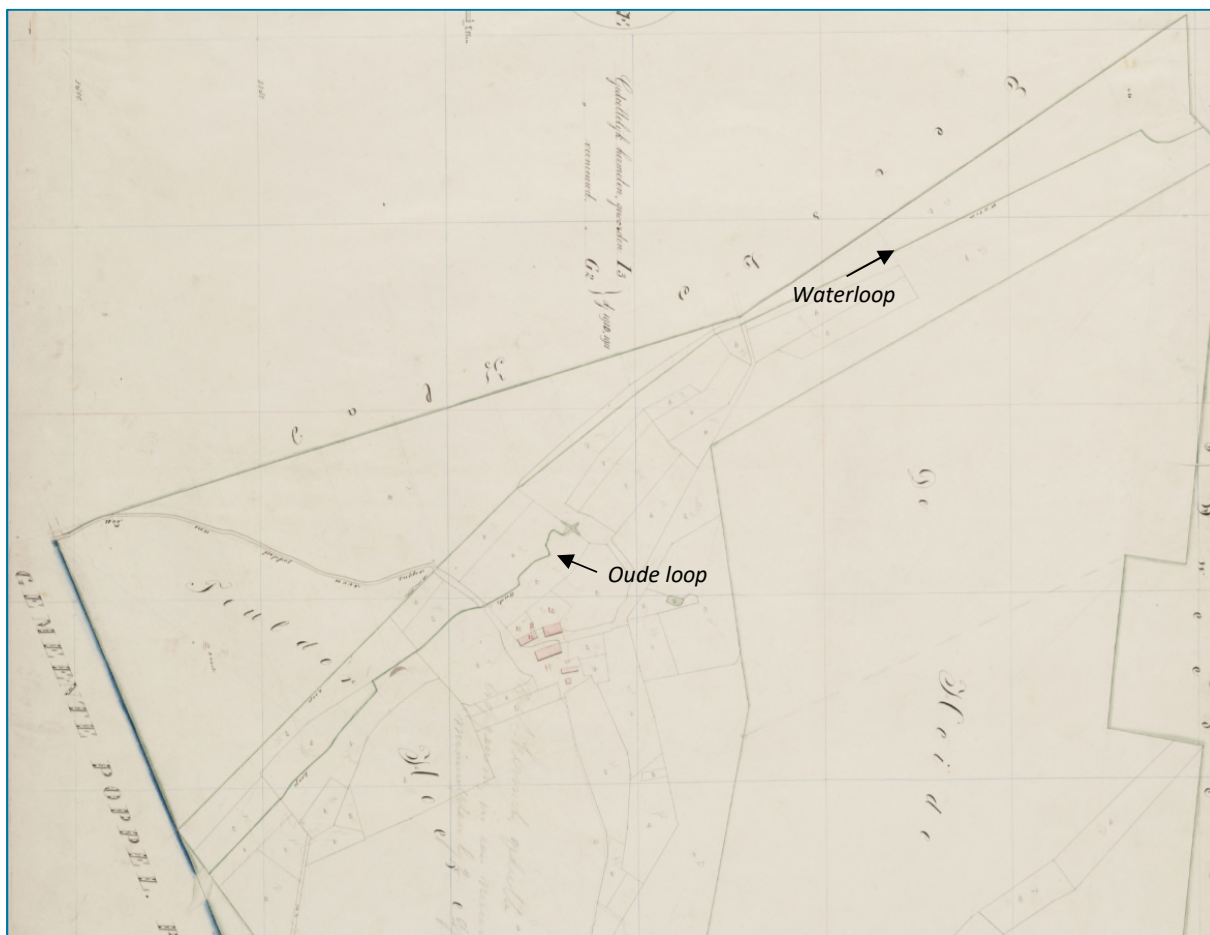
Afbeelding 3: Archeologische landschappenkaart

Historisch kaartmateriaal

Het gehucht Tulder ligt in de bossen van de Utrecht vlak tegen de Belgische grens. De geschiedenis van Tulder of Teulder gaat ver terug: Binnen het gebied lagen de middeleeuwse ontginningen. Reeds in de Middeleeuwen was het gebied waar Tulder ligt in handen van de Norbertijnen uit Averbode. Er stond een hoeve met de naam Teulderhoeve. Rond 1400 waren hier al percelen in cultuur gebracht en ontstond hier een pleisterplaats met een bierbrouwerij en jeneverstokerij. Bij de ontginning van het landgoed zijn deze buurtschappen met hun akkercomplexen grotendeels bebost.¹

Op de historische kadastrale kaart uit 1811-1832 (afbeelding 4) staat de Hoogeindsche beek reeds in de huidige rechte vorm duidelijk aangegeven. Ten zuidoosten van de Hoogeindsche Beek liep een tweede waterloop, die bekend stond als de Oude Loop. Zowel deze benaming, als het rechte verloop van de Hoogeindsche Beek en de moerassige zone met vennen, doet vermoeden dat de beek gegraven is om de heide beter te ontwateren. Het gebied direct ten zuidwesten van het deelgebied is (mede daardoor) geschikt geworden voor ontginning. Deze ontginning stond bekend als de Teulderhoeve.

In 1900 is op de Teulderhoeve, naast het hoevecomplex, een jachthuis gebouwd, waarna de oude landbouwgronden zijn bebost. Ook het projectgebied raakte geleidelijk aan bebost. Deels was dit het gevolg van bosaanplant, zoals in het uiterste westelijke deel. Grotendeels was dit echter het gevolg van natuurlijke bosopslag. Dwars door het projectgebied zijn tevens enkele rechte ontginningswegen aangelegd.

Afbeelding 4 Historische kaart (kadastrale minuut) Teulderhoeve omstreeks 1811-1832
(Bron: www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl)

¹ (Monumentenhuis Brabant bv, -) (cubra, 2020)

Op de topografische kaart uit 1900 (zie afbeelding 5) zijn de waterlopen, het hoevecomplex en het jachthuis aanwezig. Op deze kaart wordt ook duidelijk dat de Teulderhoeve als een enclave tussen grootschalig heidegebied ligt, de Aalstduinen en de Wellenseindsche Heide. De Oude loop van de Hooigeindsche beek is zichtbaar op historische topografische kaarten tot 1940. Daarna wordt enkel de rechte loop van de beek weergegeven. De Oude Loop is nog wel aanwezig, hetzij droog. Onder meer hoogtekarten tonen de nog in het landschap aanwezige restanten van de Oude Loop.

Afbeelding 5. Uitsnede van de topografische kaarten rond 1900, 1940, 1960 en 1980 met gestippeld gemarkeerd het projectgebied (bron: www.topotijdreis.nl)

Na de Tweede Wereldoorlog is men verder gegaan met de ontginning van het gebied. Niet alleen is in deze periode het wegenpatroon in en rond het projectgebied uitgebreid, ook is een groot deel van het projectgebied in gebruik genomen als bouwland. De natste delen van het terrein, de moerassige zone langs de zuidoostgrens en het noordelijke deel van het deelgebied, bleven onontgonnen. Desondanks was de ontginning, te zien aan de kartering van moerassige plekken in de bouwlanden, geen onverdeeld succes.

Enkele jaren later was het bouwland dan ook grotendeels omgezet in bos of weiland. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog is direct ten noordwesten van het zuidelijke deel van het deelgebied bebouwing verzeen. In de jaren zestig van de twintigste eeuw is een deel van het bosgebied vervallen tot heide. Dit geldt onder andere ook voor het opgehoogde perceel aan de Torenlaan in het centrale deel van het projectgebied. Vanaf de jaren tachtig is het gebied weer vrijwel geheel bebost geraakt. Alleen het centrale deel bleef een agrarisch gebruik houden.

In het midden van de jaren tachtig zijn op enkele plekken in het oostelijke deel van het gebied waterlichamen ontstaan. Ook hiervoor geldt dat deze mogelijk deels gegraven zijn. Er zijn echter, voor zover bekend, tot op heden geen ontgrondingvergunningen verleend voor het deelgebied.
(Bron: BAAC, Archeologisch bureauonderzoek, 2012)

4 Beleidskader

Waar eerder nationaal landschapsbeleid bestond (Nationale Landschappen) is dit nu op provinciaal niveau verankerd in structuurvisies of omgevingsvisies. Uitzondering zijn de Unesco werelderfgoed gebieden zoals de Stelling van Amsterdam of de Beemster. Deze zijn beschermd via de Barro. Daarnaast neemt wetgeving als Natura 2000 en de NNN de wettelijke bescherming voor grote delen van de voormalige Nationale Landschappen over.

Bovendien voorziet de Wnb in kwantitatief beleid ten aanzien van hoeveelheden en oppervlaktes bos/ bomen in combinatie met de Algemene Plaatselijke Verordeningen (APV) in de bebouwde kom.

Voor cultuurhistorie is bescherming van historisch (steden)bouwkundige waarden (bouwkundige monumenten) en stads- en dorpsgezichten geregeld in de Erfgoedwet. Historisch geografische waarden worden niet beschermd middels wetten of verdragen. Wel zijn deze waarden veelal opgenomen in provinciale cultuurhistorische waardenkaarten.

4.1 Rijksbeleid

In de Wet ruimtelijke ordening (Wro) is vastgelegd dat ruimtelijke ordening een afweging is van verschillende belangen. Een van de belangen is het cultureel erfgoed. In het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) is daarom de verplichting opgenomen om in de ruimtelijke ordening 'rekening te houden met aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten'.

4.1.1 Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte

In de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte laat het Rijk de verantwoordelijkheid voor de afstemming tussen verstedelijking en groene ruimte op regionale schaal over aan provincies. Daarmee wordt bijvoorbeeld het aantal regimes in het landschap- en natuurdomein fors ingeperkt. Daarnaast wordt (boven)lokale afstemming en uitvoering van verstedelijking overgelaten aan (samenwerkende) gemeenten binnen provinciale kaders. Afspraken over percentages voor binnenstedelijk bouwen, rijksbufferzones en doelstellingen voor herstructurering laat het Rijk los.

In de Structuurvisie zijn 13 nationale belangen benoemd; hiervoor is het Rijk verantwoordelijk en wil het resultaten boeken. Nationaal Belang 10 is ruimte voor behoud en versterking van (inter)nationale unieke cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten.

4.1.2 Erfgoedwet

De wet- en regelgeving op rijksniveau rondom cultureel erfgoed is vastgelegd in de Erfgoedwet. Het is het belangrijkste sectorale instrument voor de bescherming van cultureel erfgoed. In de Erfgoedwet is geregeld hoe monumenten aangewezen kunnen worden als beschermd monument. De wet heeft betrekking op gebouwen en objecten, stads- en dorpsgezichten, archeologische waarden en op het uitvoeren van archeologisch onderzoek.

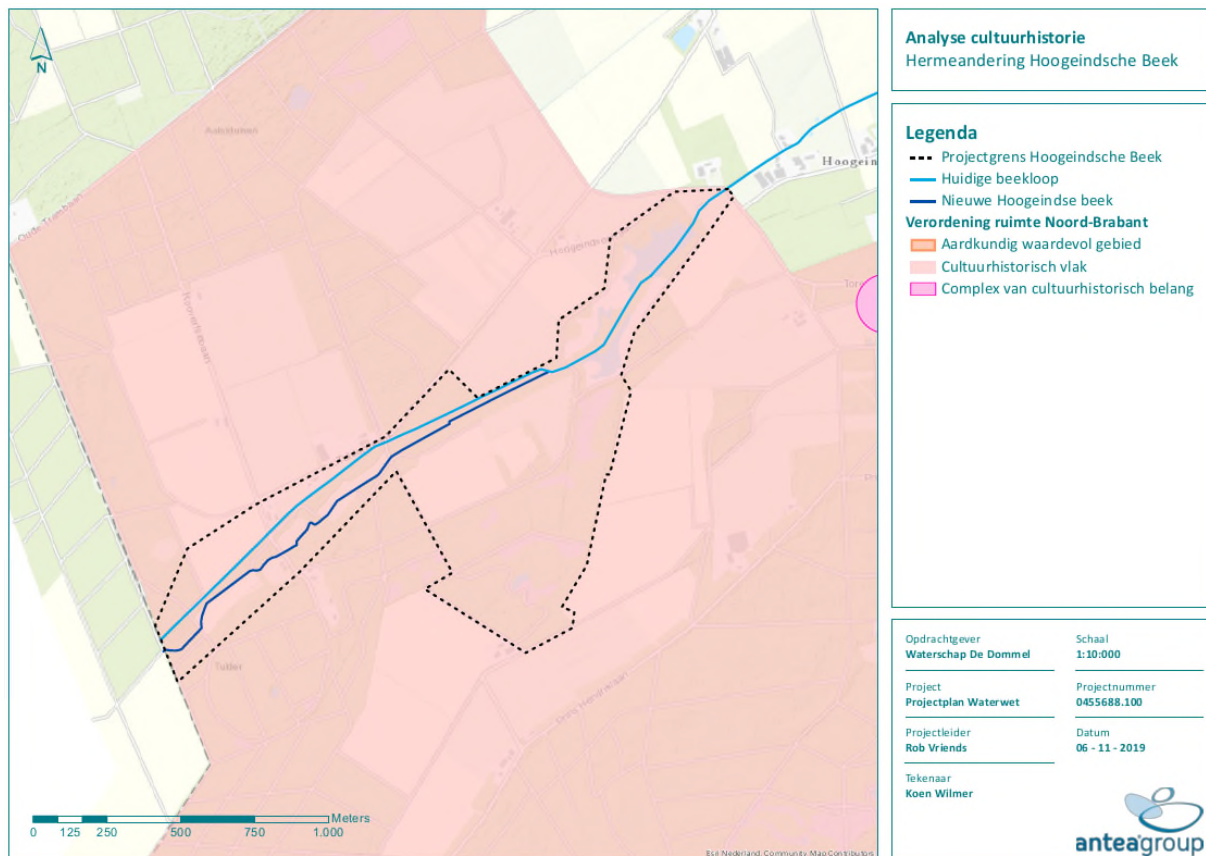
Monumenten moeten van belang zijn door hun schoonheid, de wetenschappelijke en/of hun cultuurhistorische betekenis. Een monument kan worden aangewezen als rijksmonument wanneer het aan bovenstaande voldoet en als het een nationale, unieke waarde heeft. Ook geeft de Erfgoedwet voorschriften voor het wijzigen, verstoren, afbreken of verplaatsen van een beschermd monument. Die voorschriften houden in dat er niets aan het monument mag worden veranderd zonder voorafgaande vergunning. Deze vergunning moet op voorhand worden aangevraagd bij het bevoegd gezag.

4.2 Provinciaal beleid

In de Interim omgevingsverordening Noord-Brabant, zijn regels opgenomen waarvan de provincie het belangrijk vindt dat die door iedere gemeente worden toegepast bij ruimtelijke besluiten. De provincie ziet het Brabantse erfgoed als belangrijk onderdeel van haar identiteit en wil het een plaats geven in de verdere ontwikkeling van Brabant.

4.2.1 Interim omgevingsverordening Noord-Brabant

Het project ligt in een gebied dat aangewezen is als cultuurhistorisch waardevol gebied; Landgoed De Utrecht (zie afbeelding 6). Cultuurhistorisch waardevolle gebieden binnen de provincie verdienen specifieke aandacht vanwege de onvervangbaarheid ervan. De provincie wil deze onvervangbare waarden beschermen.

Afbeelding 6: Uitsnede themakaart Stedelijke ontwikkeling en erfgoed Interim omgevingsverordening N-B

Plannen, projecten of handelingen zijn niet toegestaan indien zij de wezenlijke kenmerken en waarden van het gebied aantasten. Dit betekent dat het bestemmingsplan moet voorzien in een beschermende regeling zoals een vergunningstelsel en waar nodig verbodsbepalingen. Alle verschillende waarden en kenmerken in de cultuurhistorische vlakken, kunnen worden ondergebracht in een zevental hoofdcategorieën:

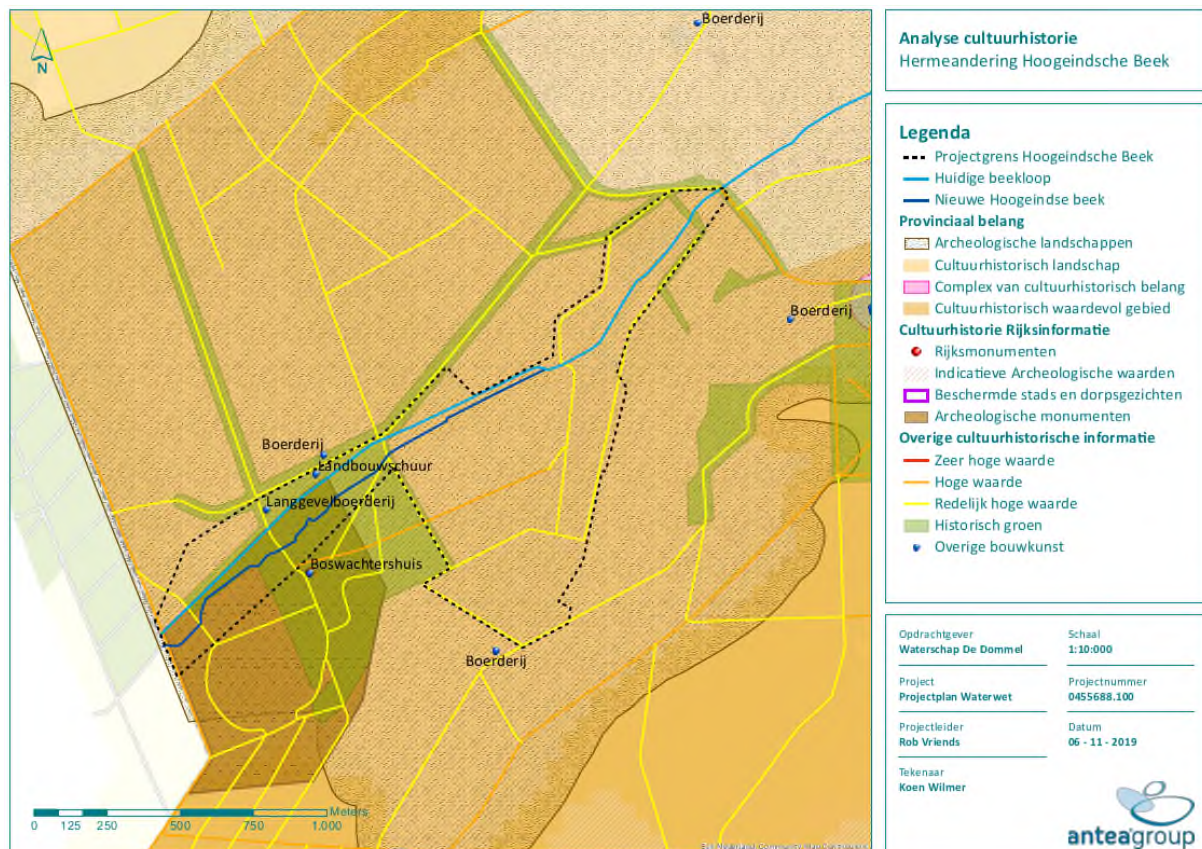
- Historische bebouwing
- Historisch water
- Historisch groen
- Historisch reliëf
- Historische infrastructuur
- Historische openheid
- Historisch verkavelingspatroon (Aantasting kan ontstaan door het aanbrengen of verwijderen van begroeiing, waterlopen, greppels, paden of reliëf die als begrenzing dienen van percelen.)

Het project beekherstel Hoogeindsche beek omvat de werkzaamheden herstel van de Oude loop afplaggen van percelen, realiseren van poelen en mogelijk het verwijderen of kappen van begroeiing. Deze werkzaamheden tasten potentieel de categorieën water, groen, reliëf en verkavelingspatroon aan.

Om per (deel-) gebied de juiste bescherming op te nemen, zal het nodig zijn deze opzet verder toe te spitsen (variëren, verfijnen en/of aanvullen) aan de hand van de concrete beschrijving in de Cultuurhistorische waardenkaart.

4.2.2 Cultuurhistorische waardenkaart

De provincie Noord-Brabant heeft haar ruimtelijk erfgoed opgenomen op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW). De CHW is vastgesteld in 2010 en op kleine onderdelen aangepast in de herziening 2016.

Afbeelding 7: Uitsnede Cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant

Waarden van Rijksbelang

Het direct aan het projectgebied gelegen boswachtershuis is een *Rijksmonument*. Het gaat om een jachthuis uit 1900, gebouwd midden op het middeleeuws hoevecomplex Thulden of Thulder, waarvan de restanten in de vorm van percelering, houtwallen, beplanting langs wegen en (in de vorm van lindenbomen) bij vroegere bebouwing nu nog grotendeels te zien zijn. Het huis heeft een samengestelde plattegrondsvorm, bestaande uit een voorhuis en aangebouwd achterhuis, vrijstaand op het perceel rondom liggend in de bossen van het landgoed.

Het jachthuis is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als bijzondere uitdrukking van de sociaal-economische ontwikkeling, namelijk de stichting van jachthuizen op woeste gronden, het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het jachthuis. Het is van belang vanwege de architectuurhistorische en typologische zeldzaamheid.

Het projectgebied ligt in een gebied met een hoge trefkans van *archeologische waarden*. De effecten op die archeologische waarden worden in het archeologisch onderzoek behandeld.

Waarden van provinciaal belang

Het projectgebied ligt in een *landschap van provinciaal cultuurhistorisch belang*, genaamd de Kempen. Dit gebied ten zuiden van Tilburg bestaat uit een zwak golvend landschap, doorsneden door de beken Reusel, Spruitenstroompje (ontspringt als Hoogeindsche beek), Roversche Leij, Poppelsche Leij en Leij. De bodem is opgebouwd uit oude zand- en leemlagen, waarover dekzand is afgezet.

De bewoningsgeschiedenis en de inrichting van het gebied zijn in hoge mate bepaald door de natuurlijke terreingesteldheid. De (historische) indeling in agrarische gebruikseenheden (akkers, graslanden en woeste gronden) is op veel plaatsen nog goed herkenbaar. Vooral de beekdalen zijn hier en daar buitengewoon goed bewaard gebleven. In combinatie met de dorpen en buurtschappen en de plaatselijk aanwezige kleinschaligheid verleent dit het gebied een grote landschappelijke en cultuurhistorische waarde.

Het *cultuurhistorisch waardevol gebied* De Utrecht is een groot landgoed met productiebossen, landbouwgronden en delen die meer vanuit recreatieve en landschappelijke uitgangspunten zijn ingericht. Binnen dit gebied worden onder andere de boerderijen en arbeiderswoningen, de enclaves Dun, Teulder en Lange Gracht met bijbehorende (beboste) akkercomplexen met bolle ligging en met een esdek, de lanenstructuur, de heiderestanten en de vennen planologisch beschermd.

Het projectgebied ligt tevens in een *Archeologisch landschap*. Dit landschap bestaat uit het licht glooiende dekzandeiland van Moergestel-Hilvarenbeek en de aangrenzende beekdalen van de Leij, de Reusel en de Hooigeindsche beek. Aan de oostzijde, op de overgang naar de beekdalen van de Reusel, het Spruitenstroompje en de Hooigeindsche beek, ligt een brede zone met oude bouwlanden. Vanwege de lage dichtheid aan bebouwing kenmerkt dit landschap zich door een hoge ruimtelijke samenhang. In dit landschap wordt het bodemarchief duurzaam en in samenhang behouden (o.a. door afstemming van het gemeentelijk archeologiebeleid).

Overige cultuurhistorische informatie

In en rondom het projectgebied liggen enkele *boerderijen* en *historisch-geografische* 20ste-eeuwse ontginningswegen met cultuurhistorische waarde. Daarnaast ligt het projectgebied binnen een gebied waar zich *historisch groen* bevindt, onder andere houtwallen en de laanbeplanting langs de ontginningswegen. Het is een deel van een omvangrijk landgoed met arboretum, lanen en park, en onder andere een laan met sequoia. Verder is het gebied begroeid met zomereik, beuk, ruwe berk, grove den sporehout, wilde lijsterbes, tamme kastanje, hazelaar, zwarte els, wilde gagel, mispelbladige eik, Hollandse linde en adelaarsvaren. De begroeiing dateert grotendeels uit de periode van aanleg, 1890-1917.

4.3 Gemeentelijk beleid

4.3.1 Bestemmingsplannen

De Hooigeindsche beek, en de aangrenzende gronden zijn gelegen binnen bestemmingsplan:

- Bestemmingsplan 'Landgoed de Utrecht', vastgesteld op 22 juli 2015 door de gemeente Hilvarenbeek.

Binnen bestemmingsplan 'Landgoed de Utrecht' is landgoed De Utrecht als geheel als een cultuurhistorisch vlak aangewezen, die op basis van provinciaal beleid specifieke bescherming vereisen. De gebieden in dit vlak zijn bestemd voor het behoud, herstel en duurzame ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van het landgoed 'De Utrecht' als cultuurhistorisch complex, die bestaat uit de samenhang van een economische productie-eenheid in de vorm van een landhuis en boerderijen, omringend parkbos, lanen, paden, watergangen en waterpartijen, agrarische productiegronden en (productie)bos. Plaatselijk hebben delen de functieaanduiding 'specifieke vorm van waarde – 7', welke wijzen op gronden die in het bijzonder bestemd zijn voor het behoud, herstel en ontwikkeling van de aanwezige samenhangende cultuurhistorische waarden (waaronder begrepen het aanwezige reliëf, hoge ligging t.o.v. de omgeving en een dikke eerdlaag, openheid van de akkercomplexen, kavelstructuur, zandwegenpatroon, kavelgrensbeplanting en slotenpatroon binnen de enclave'. Binnen gronden met deze functieaanduiding zijn de volgende activiteiten zonder omgevingsvergunning verboden:

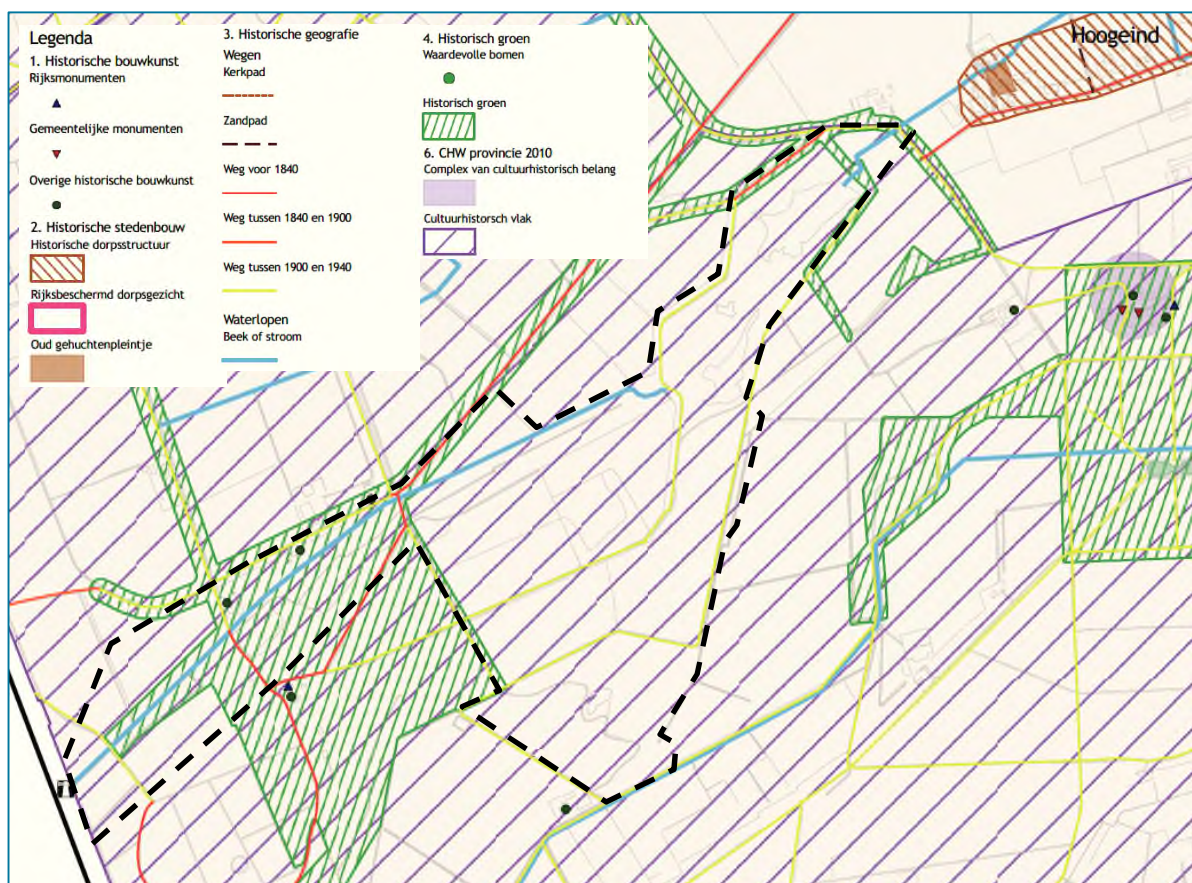
- het ophogen, afgraven, egaliseren en diepploegen – en woelen van de bodem;
- het aanleggen of aanplanten van opgaande begroeiing;
- het verwijderen of rooien van bos-, natuur- en landschapselementen en ander opgaand houtgewas zonder agrarische productiefunctie;

- het verharden, verbreden, verwijderen, wijzigen van paden- en wegentrace's (wijzigingen in combinatie met voorgaande).
- het aanbrengen van ondergrondse leidingen en daarmee verband houdende constructies, installaties of apparatuur waarbij de breedte van de grondwerken meer dan 50 cm bedraagt;

4.3.2 Cultuurhistoriekaart

De gemeente Hilvarenbeek heeft in 2013 voor het gehele grondgebied een cultuurhistoriekaart opgesteld. Omdat de kaart belangrijke cultuurhistorische elementen beschrijft, wordt na vaststelling van de kaart cultuurhistorie meegewogen bij de beoordeling van ruimtelijke plannen. Met de inwerkingtreding van de wijziging van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) per 1 januari 2012 (art. 3.1.6, lid 2, onderdeel a) is het meewegen van cultuurhistorische belangen een verplichting geworden.

De cultuurhistorische vlakken en complexen van cultuurhistorisch belang, afkomstig van de provinciale cultuurhistorische waardenkaart, zijn opgenomen in de Verordening Ruimte, waarmee ze een doorwerking hebben voor de gemeente: de gemeente is verplicht voor deze vlakken in bestemmingsplannen regels op te nemen die strekken tot behoud of herstel van de benoemde waarden en kenmerken van de vlakken. Dit heeft de gemeente ook gedaan in de bestemmingsplannen (zie paragraaf 4.3.1).

Afbeelding 8: Uitsnede Cultuurhistorische kaart Hilvarenbeek

5 Cultuurhistorische waarde en effectbepaling

Binnen de effectbepaling en –beoordeling voor cultuurhistorie wordt onderscheid gemaakt in effecten op de volgende aspecten:

- Historisch geografische waarden (landschappelijke hoofdstructuur, landschappelijke structuren en elementen en historisch groen;
- Historisch stedenbouwkundige waarden (werelderfgoed, beschermd stads- en dorpsgezicht, rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en overige waarden);
- Aardkundige waarden.

De effectbepaling vindt kwalitatief/beschrijvend plaats op basis van expert judgement. In de voorgaande hoofdstukken zijn de historische situatie en de cultuurhistorische beleidswaarden van het projectgebied geïnventariseerd. Aan de hand van het projectvoornemen binnen de projectgrenzen is bepaald of er waarden worden aangetast en zo ja op welke wijze (fysiek, beleving, samenhang). Tabel 1 vat het toetsingskader samen, in de volgende paragrafen wordt het project per aspect beoordeeld en voorzien van een effectscore. Het projectgebied ligt niet in, of in de omgeving van, een aardkundig waardevol gebied of aardkundige waarden. Het project tast hierom geen aardkundige waarden aan, dit aspect wordt niet meegenomen in de toetsing.

Tabel 1: Toetsingskader cultuurhistorie

Cultuurhistorische aspecten	Kwaliteit	Methode	Criterium
Historische geografie - Historisch-landschappelijke hoofdstructuur - Historisch-landschappelijke structuren en elementen - Historisch groen	Fysieke kwaliteit	Kwalitatief	Fysieke aantasting van waarden
	Beleefde kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de belevingswaarde
	Inhoudelijke kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de samenhang
Historische (steden)bouwkunde - Werelderfgoed - Beschermd stads en dorpsgezicht - Rijksmonumenten - Gemeentelijke monumenten	Fysieke kwaliteit	Kwalitatief	Fysieke aantasting van waarden
	Beleefde kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de belevingswaarde
	Inhoudelijke kwaliteit	Kwalitatief	Aantasting van de samenhang en informatiewaarde
Aardkundige waarden	-	-	-

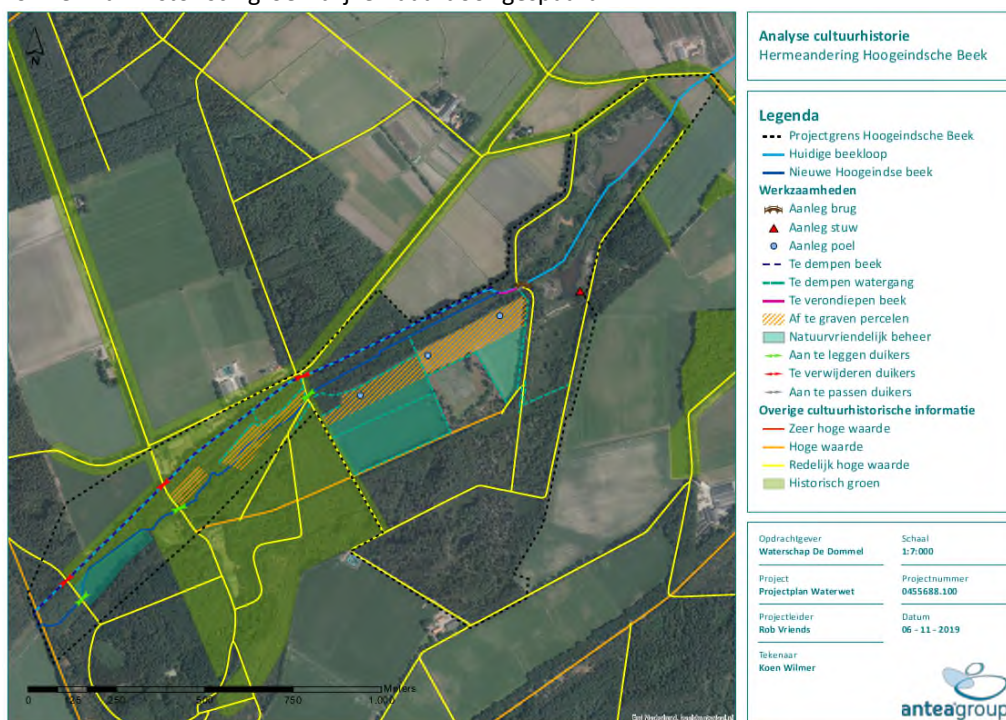
5.1 Historische geografie

Het project beekherstel Hoogeindsche beek ligt geheel binnen het cultuurhistorisch vlak *landgoed De Utrecht*. Dit vlak kent een landschappelijke hoofdstructuur waar (binnen het projectgebied) de boerderijen, de enclave Teulder met bijbehorende (beboste) akkercomplexen met bolle ligging en met een esdek, de lanenstructuur, de heiderestanten en de vennen planologisch beschermd zijn. Op afbeelding 9 zijn deze elementen op een luchtfoto weergegeven.

Afbeelding 9: (Beboste) akkercomplexen, lanenstructuur, heiderestanten en vennen langs de Hoogeindsche beek

Het project beekherstel Hooigeindsche beek omvat de werkzaamheden; herstellen van de oorspronkelijke loop, dempen van de huidige loop, afplaggen percelen en mogelijk het verwijderen of kappen van begroeiing ten behoeve van de bereikbaarheid voor de uitvoeringswerkzaamheden. De werkzaamheden worden zodanig uitgevoerd (aanpassing werkwijze en materieel) dat de begroeiing zoveel mogelijk gehandhaafd blijft. Het kappen van bomen of historische boscomplexen is niet aan de orde. De in verschillende bronnen vastgelegde vormen van historisch groen blijven daardoor gespaard.

Afbeelding 10: Werkzaamheden Beekherstel Hooigeindsche Beek op luchtfoto

Herstel loop

Bij de ontwikkeling van het beekherstel van de Hooigeindsche beek wordt de oorspronkelijke loop van de Hooigeindsche Beek in ere hersteld. Dat betekent dat de nog in het landschap aanwezige laagtes welke wijzen op het historische verloop van de beek worden gebruikt. Daarmee wordt gerefereerd aan het landschap van voor 1800. In deze situatie stroomde het water minder snel weg en was het gebied natter. Om het gebied (beter) te kunnen ontginnen is een rechte loop aangelegd, waarna de Oude Loop haar functie verloor. Herstel van deze Oude Loop levert een positieve bijdrage aan herstel van een landschap van voor de grootschalige ontginningen, en levert daarmee een bijdrage aan de ontwikkeling van een historisch waardevol natuurlijke beekdalen zoals deze voor 1800 vaak aanwezig waren in het Noord-Brabantse dekzandgebied. Herstel van deze loop heeft een positief effect op de historische belevingswaarde en inhoudelijke waarde van het gebied. Het projectvoornemen leidt tot versterking van deze waarden.

Echter, de rechte loop van de Hooigeindsche Beek kan eveneens in verband gebracht worden met een belangrijke periode uit de menselijke geschiedenis van het gebied. Deze loop is al in het begin van de 19^e eeuw aangelegd, vermoedelijk als onderdeel van de Teulderontginning. De Hooigeindsche Beek in de huidige vorm vertegenwoordigt daarmee een cultuurhistorische waarde. Immers, de rechte loop is onderdeel van de omgang met de hydrologische omstandigheden op wat vroeger een nat heidegebied was. De ontginning van het gebied was gebaat bij het sneller afvoeren van het water. Door het dempen van deze rechte loop is deze waarde in mindere mate beleefbaar. Echter, de demping leidt niet tot een vergaande vernatting van het gebied en laten het agrarisch karakter met dichte bebossing intact. De waarde die de rechte loop vertegenwoordigt (als samenhangend onderdeel van het reguleren van de hydrologische omstandigheden ten behoeve van landbouw) gaat niet verloren, omdat het gebied in die hoedanigheid (akkercomplexen met oog op gradiënt

hoog- en laaggelegen gebieden) herkenbaar zal blijven. Het dempen van de watergang kan gemitigeerd worden door de watergang als herkenbaar onderdeel in het landschap te bewaren. De oude zandrug vrijgekomen bij ontgraving van de rechte loop kan behouden blijven en enkele tracés kunnen verondiept worden in plaats van demping tot aan het maaiveld.

De Oude Loop wordt in ere hersteld en doorkruist enkele ontginningswegen van redelijk hoge cultuurhistorische waarde. Deze wegen worden, afgezien van het plaats en verwijderen van enkele duikers, niet fysiek in hun vorm en waarde aangetast en hebben na de werkzaamheden tevens niet hun samenhang verloren. Er is derhalve geen sprake van een effect op de cultuurhistorische waarde van de historische wegenstructuur.

NNB-gronden

Enkele gronden (de historische landbouwenclaves) worden in het beekherstelproject heringericht aan de hand van aanwezige natuurdoeltypen. Op de percelen worden de ambitietypen Kruiden- en faunarijkgasland, Vochtig Hooiland en Nat schraalland gerealiseerd.

Figuur 11: Natuurdoeltypen per landbouwenclave

De huidige graslandpercelen met de ambitie Vochtig Hooiland en Nat Schraalland worden 0-0,40m afgegraven. Het akkerlandperceel wordt ingericht als flora- en faunarijkgasland. Hiervoor vindt geen ontgraving van het perceel plaats. Voor de ambitie per perceel wordt verwezen naar figuur 11. Op basis van het bestemmingsplan en de provinciale verordening is het risico dat plaatselijk historische akkers met esdek aangetast worden. Deze aantasting is afhankelijk van aanwezigheid en de mate van gaafheid van die esdekken. Onderstaand is een toelichting gegeven per perceel.

Flora- en faunarijk grasland:

de huidige situatie is weergegeven in figuur 12. Te zien op de foto is een vrij waardevolle historische houtwal (rechts op de foto) met zomereik, sporkehout, wilde lijsterbes en wilde kamperfoelie. De landbouwenclave is thans in gebruik als akkerland (met in 2019 teelt van maïs). Het perceel wordt niet afgeplagd waardoor geen effecten zijn op de cultuurhistorische waarde. Bovendien is de landschappelijk is de typerende bolle ligging voor historische akkers met esdek niet meer herkenbaar. Dat is niet verwonderlijk: akkerlanden werden zelden pal in het beekdal gesitueerd wegens de hydrologische omstandigheden.

De herinrichting naar flora- en faunarijk grasland heeft positief effect op de herkenbaarheid van het gebied als landbouwenclave. Vanuit de logica van historisch beheer zou het zelfs wenselijk zijn dat de direct in het beekdal gelegen gronden ingericht zijn als weide en hooilanden en de hoger gelegen gronden in gebruik blijven als akkerland.

Figuur 12: zuidwestelijke herinrichting richting noordoosten gefotografeerd

Vochtig hooiland en Nat schraalland:

De percelen direct lang de beek zijn thans in gebruik als grasland. Voor de historisch geografische waarden van de graslanden geldt dat er geen wezenlijke verandering als gevolg van de herinrichting op zal treden. De gronden zullen hun compositorische waarde als open gedeelte in een verder bebost complex behouden. De leesbaarheid van het landschap (waarbij deze gronden relatief laag zijn gelegen ten opzichte van hoger gelegen akkercomplexen) wordt juist versterkt. Het effect op morfologisch historisch waardevolle waarden zijn eveneens afhankelijk van de aanwezigheid van een esdek. De morfologische waarden zijn middels het archeologisch onderzoek inzichtelijk gemaakt, waarbij geconcludeerd is dat het esdek niet of nauwelijks aanwezig

Figuur 13: af te plaggen graslanden

Drinkwaterplaatsen

Lokaal waren in het verleden drinkwaterplaatsen voor vee gelegen. Het waterschap is voornemens om deze opnieuw herkenbaar te maken in het veld. Dit heeft een positief effect, omdat dit de relatie tussen de beek en het landgoed opnieuw herkenbaar maakt.

Historisch groen

Tot het historisch groen behoren verschillende groenelementen, bossen op landgoederen, houtwallen, beekplanting en lanenstructuren. Het projectgebied raakt op een deel van het traject gebieden die zijn aangewezen als historisch groen, zie figuur 10. Ten behoeve van het beekherstel worden geen bomen verwijderd, behoudens regulier onderhoud of voor de bereikbaarheid van de realisatie. De Oude Loop is immers nog in de oorspronkelijke vorm aanwezig. Op de genoemde locaties dient rekening gehouden te worden met behoud of herstel van de waarden en kenmerken. In dat geval vindt er geen aantasting van beleefde kwaliteit en fysieke en inhoudelijke waarden plaats. Op de digitale kaart *Groen Erfgoed* van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed is te zien waar zich houtwallen bevinden ter plaatse van het projectgebied.

Tabel 2: Effecten historische geografie

Historische geografie		Effect	Toelichting
Historisch-landschappelijke hoofdstructuur - Historisch-landschappelijke structuren en elementen - Historisch groen	Fysieke kwaliteit	0	De geografische en morfologische waarden worden niet aangetast.
	Beleefde kwaliteit	+	Met het terugbrengen van de Oude Loop wordt de belevingswaarde van deze loop in het gebied versterkt. Echter met het dempen van de rechte loop van de Hoogeindsche

			beek verdwijnt de belevingswaarde en inhoudelijke waarde van een historische ontwateringsbeek. In overleg kan de rechte loop verondiept worden tot enkele decimeters onder het maaiveld, zodat de ligging van de rechte loop in het veld zichtbaar blijft. De grondwal (vrijgekomen bij de ontgraving) naast de rechte loop blijft eveneens behouden. Herstel van historische drinkwaterplaatsen heeft een positief effect relatie beek – landgoed.
	Inhoudelijke kwaliteit	0	Geen van de gronden zal zijn waarde als representatie van historische ontginning verliezen, omdat deze alle direct in het beekdal gelegen zijn leent de herinrichting naar graslanden zich prima voor een leesbaar geheel van laaggelegen beekdalgronden en (beboste) akkercomplexen op de direct daaraan grenzende hoger gelegen percelen.

5.2 Historische (steden)bouwkunde

In het projectgebied bevinden zich geen objecten die zijn aangewezen als werelderfgoed of beschermd stads- en dorpsgezicht. De ontwikkeling heeft geen positief of negatief effect op deze aspecten. Het projectgebied bevindt zich wel nabij een Rijksmonument. Op deze locatie dient rekening gehouden te worden met behoud of herstel van de waarden en kenmerken. De verwachting is dat het project niet de cultuurhistorische waarde van het monument raakt. In dat geval vindt er geen aantasting plaats.

Tabel 2: Effecten historische (steden)bouwkunde)

Historische (steden)bouwkunde		Effect	Toelichting
- Rijksmonumenten - Gemeentelijke monumenten	Fysieke kwaliteit	0	Geen fysieke aantasting van waarden
	Beleefde kwaliteit	0	Geen aantasting van de belevingswaarde
	Inhoudelijke kwaliteit	0	Geen aantasting van de samenhang en informatiewaarde

6 Conclusie

Onderhavige memo bevat een cultuurhistorische analyse, uitgevoerd voor het projectplan beekherstel Hoogeindsche beek, gemeente Hilvarenbeek. Het doel is het in beeld brengen van de effecten van de ontwikkeling op de verschillende waarden.

Waterschap De Dommel is voornemens om de Hoogeindsche Beek te herstellen en verschillende maatregelen uit te voeren ter verbetering van de waterhuishouding. Het streven is om het oude karakter van de beek terug te brengen door de oude loop te herstellen.

In deze memo zijn de werkzaamheden van dit project beoordeeld op de effecten ervan op de aardkundige en cultuurhistorische waarden. Hieruit komt naar voren dat door middel van het terugbrengen van de oude loop van de beek cultuurhistorische waarden versterkt worden. Dit heeft een positief effect op de historische belevings- en inhoudelijke waarde van het gebied.

Binnen het projectgebied zijn echter enkele cultuurhistorische waarden aanwezig, die door de ontwikkeling aangetast worden. Met het dempen van de rechte loop van de Hoogeindsche beek wordt een historische ontwateringsbeek van heidegronden in zijn waarde aangetast. Vanuit het oogpunt hydrologie en ecologie is het gewenst om de rechte loop volledig te dempen tot aan het maaiveld. In overleg kan de rechte loop verondiept worden tot enkele decimeters onder maaiveld zodat de ligging van de rechte loop zichtbaar blijft. Daarnaast wordt de oude zandrug, vrijgekomen bij de ontgraving van de beek behouden. Ook deze accentueert de huidige ligging van de rechte loop. Deze maatregelen mitigeren dit effect. De herkenbaarheid van de rechte loop zal als onderdeel in het landschap herkenbaar blijven.

Met het afgraven van akkergrond leek in eerste instantie een groot deel van het esdek te worden verwijderd. Deze ingreep zou een fysieke en inhoudelijke aantasting van het esdek betekenen. Omdat het esdek binnen de landschappelijke hoofdstructuur van het cultuurhistorisch vlak *De Utrecht* behoort, is dit planologisch beschermd (zowel via de provinciale verordening als het bestemmingsplan). De gronden vertonen geen historisch geografische kenmerken van historische akkers met esdek. De ligging van een akker met esdek zou historisch gezien onlogisch zijn, omdat dit van oudsher juist nattere gebieden zijn.

Voor het dempen of verondiepen van de rechte loop zullen de belangen door het bevoegd gezag moeten worden afgewogen. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed veronderstelt in het *Handboek Beken en Erfgoed* dat het beter is om niet te kijken naar potentiële aantastingen maar om te kijken naar hoe erfgoed uitgangspunt voor beekherstel zou kunnen zijn. In het huidige planvoornemen zijn de cultuurhistorische waarden meegenomen in het ontwerp.

Concrete processtappen

Het voornemen is op basis van de functieaanduiding 'specifieke vorm van waarde – 7' in het bestemmingsplan omgevingsvergunningplichtig. Omdat het een activiteit betreft die in het bestemmingsplan benoemd wordt, geldt de reguliere procedure. Het is raadzaam om bij projecten als deze nog voor een aanvraag om een omgevingsvergunning vooroverleg te hebben met het bevoegd gezag (gemeente Hilvarenbeek) over de voorgenomen ontwikkeling. De gemeente zal de uitvoerbaarheid van het voornemen (op basis van een onafhankelijk advies) toetsen en waar nodig andere overheden hierbij betrekken. In dit geval zal ook de provincie betrokken worden wegens de bescherming als cultuurhistorisch waardevol gebied in de Interim Omgevingsverordening.